

Områdeartikkel SKIEN PÅ 16-1700-tallet

Angående Skien by og lagdømme av Bartholomæus Herman von Løvenskiold
Avsnitt kopiert fra boka **BESKRIVELSE OVER BRATSBERG AMT 1784**.

Oversatt og bearbeidet Kristian Bogen, Forlaget Grenland AS, 1998

"Scheen, eller Skien, ligger på litt over 59 grader, er en av Norges eldgamle og betydelige kjøpsteder. Den skal ha fått sitt navn fra elven som tidligere ble kalt for Skiene, og som kommer fra vannet Norsjø. Elven går gjennom to store fosser. Skotfoss og Langefoss. Byen ligger slik til at den er lenket til Solum sogn ved hjelp av broer, mens den er landfast med Gjerpen sogn. Byens vestre del har lunder og flere gater. Smiøya med sine hus og sager er ved Langefoss knyttet til byen. Den østre delen består av sjøboder og andre bygninger. Adkomsten dit fra øst er fra Gjerpen sogn gjennom Kleiva og Bakken, likeså på den nordre kant fra Gjerpen sogn og Fossum jernverk og fra Solum sogn og Gjemsø kloster over broer og klipper. På samme måte som det nå til dags sørges for en god orden, så gir det seg også utslag i vakre, stenlagte gater og en betydelig forbedring av veiene.

Adkomsten til vanns er kun for middels store skip, båter og jakter. De store skipene lastes og losses i forstedene, og i Gråten, som ligger en liten fjerdedels mil fra Skien, losses saltskipene og skip av betydelig størrelse.

Skien ligger en fjerdedels mil sør for Fossum jernverk, tre fjerdedels mil nord for Porsgrunn, en fjerdedels mil øst for Fjærestranden og Norsjø og rett ved Gjemsø kloster.

Bratsberg, Brekke, Falkum og Mælagårdene omringer byen, og når man først er kommet inn i byen, som nå er bygget opp svært omhyggelig, finner man at beliggenheten er god. Sagbruksaktivitetene gir et nytt liv til Skien, og at danskene har begynt å komme hit med matvarer, gjør byen enda mer munter. Man ser at mange slags folk livner opp, både i vrimmelen av folk som kjøper og blant dem som knapt har penger til mat. På denne måten skaffes både inntekter og mye moro til arbeiderne. Man kan også se tømmerfløterne stri fra sine små prammer og med stor iver buksere tømmerstokkene vekk fra de skummende og brusende fossene. I nærheten her ligger også det gamle Hakasteinsfaret, som er fortalt om et annet sted. At byen grunnet sin alder er berømt, forteller Snorre Sturlason og Ramus med flere, og blant de mange beskrivelser finner man også denne:

"I denne byen som kalles Skien, bodde i 1206 bagleren Gunni Lare. Han lot der bygge to skip til Erling Steenveg da birkebeinerne forfulgte dem ved Jomfruland. I 1613 ble der avholdt herredag eller høyesterett, hvor kansler Christian Friis prosederte. Snorre Sturlason anså alt i sin tid byen for vel anlagt, ennskjønt ikke stor, og den hadde alt da noen velhavende innbyggere. I 1619 ble det holdt herredag i Skien, og på kongens vegne møtte de to riksråder Christian Høegh og Anders Bilde sammen med stattholderen Jens Juul og Norges rikskansler Iver Bjelke. Kirken, som står på samme sted da som nå, forteller han at sto på en klippe.

Våpenet ligner på Kragerø sitt og består av to oppreiste ski. Mellom disse er det en bjelke med et seks kantet kryss formet som en stjerne. På hver side er et lite blomstertre samt at i randen står disse ord: Schienensis Insignia Urbis. Man er usikker på hvilken av disse byene som er den eldste; om det er Tønsberg, Stavanger før kallet for Statanger, eller Skien. Det at man allerede i 1206 finner en fullstendig beskrivelse over Skien og kan lese om den samme bys første privilegier datert 1346, gir innsikt i hvor gammel denne byen er. Det er følgelig å håpe at alle byer i Norge ville øke sin anseelse på samme måte som det gamle Skien gjennom utvidet handel, og at deres innbyggere ville bli mer lik dem vi finner i Skien i virksomhet og nøysomhet.

Angående Skien bys privilegier

Det første privilegium som er meldt her, ble gitt av kong Haakon i 1346 og ble konfirmert igjen av kong Magnus Smech i 1359 og nok en gang konfirmert av kong Christian I, denne gang med det tillegg at Skien skulle beholde samme friheter som Tønsberg og Oslo.

21. juli 1548 konfirmerte kong Fredrik 1. det samme på Akershus, og deretter ble det igjen konfirmert av kong Christian 3. i Viborg, kong Christian 4. og av kong Fredrik 3. på Akershus 25. august 1648.

Kong Fredrik 3. har på pergament gitt byen, som det første suverene kongeprivilegium, tillatelse til årlig å holde et marked hver 20. september, rett til all trelasthandel i tre mils omkrets, dog uten å fornærme de eldre berettigede, rett til å la ankomne skip selge alle sine varer der, og ikke i uthavnene, og endelig mulighet til alle strandsitterne å få borgerskap i Skien by. Privilegiet er skrevet i København 30. juli 1662.

Disse privilegier ble konfirmert av kong Christian 5. 25. april 1682, hvortil ble tilføyet at Kragerø skulle gi Skien en årlig kjennelse, at Skien bys fattighus fra den tid skulle kalles et hospital på lik linje med andre hospitaler.

Byen fikk innløsningsrett fra grunneieres arvinger til å innløse kierlingtein (menes Kjerringteigen i Solum?) til fedrift, at bare borgerskapet, og ikke skipperne, skulle kunne kjøpe all laft i Eidanger, Bamble og Gjerpen sogn, at alle uteliggere og strandsittere innen Il. juni skulle skaffe seg borgerskap og ikke handle med noen andre enn Skiens borgerskap, dog med unntak av fiskere, skyssfolk og gjestgivere. Byens magistrat ble pålagt å forfatte en brannordning.

Kong Christian 6. konfirmerte de samme privilegier 23. september 1735 med det tillegg at Christiansand by årlig skulle svare 10 riksdaler til Skien. De danske selgerne kunne etter 8. liggedag selge til andre enn Skiens borgerskap, men alt korn og andre varer måtte kun selges i Skien og ikke i forstedene. Dessuten måtte ingen håndverksmann handle på annen måte enn eng ros eller innskrive til handel og kjøpmannskap i strid med lovens bok 3, 7. kapittel, I. artikkel annet enn til eget husbruk. Videre skulle alt slakt og meierivarer kun omsettes på torvet og ikke kunne kjøpes opp utenfor byene.

Kong Fredrik 5. konfirmerte de samme privilegier 14. november 1749 på bakgrunn av stiftamtmann Rappes fremstillinger. Det ble da ikke tillatt i løpet av de 8 liggedagene å selge mindre partier enn I kvart av hvete og rug, av bygg og malt 2 kvart, av erter og gryn 1/8 dels tønne, en halv side fleisk, ost i stykkevis, av tørrfisk I bismerpund og av saltet torsk I kvart, av smør hele og halve kvarter. Utstedene fikk frihet til å kjøpe en tredjepart av de ladninger som skulle gå opp til Skien, men det måtte skje ved utseilingen. Lukene skulle forsegles med trussel om 20 rd i bot, om åpning skjedde før Skien.

Ingen fremmed kunne bli borger uten først å ha gått i lære på et kjøpmannskontor i et visst antall år. Ingen fremmede kunne selge små partier til andre enn kjøpmennene. Magistraten i byen ble pålagt å bestemme hvem som skulle handle engros og hvem som kunne handle i detalj, hvem som kunne handle med trelast og hvem som skulle handle med korn, samt hvem som kan drive høkeri og hussalg. Borgerne ble pålagt å ha en betjent som skulle påse at alle disse rettigheter ble håndhevet og derved også gjennom byskatten lønne en slik person. Kongsbergs leverandører forbyes å selge for mindre beløp en 10 riksdaler til dette amts bønder som er Skiens oppland.

Bøter skal gis for enhver forbrytelse, og det skal bestandig strebes etter å sette byen i en så blomstrende tilstand som mulig. De som var tillitsmenn for borgerne, var opplyst om de sanne fordeler om når det er nødvendig å gripe inn. Magistraten bidrar med disse i å utarbeide planer, og når var ikke vårt enevelde store konger lik bønnehørende og milde fedre, når det gjelder å skjøtte landets ve og folkets lykksalighet.

Den ulykksalige brannen 29. november 1766, da Skiens rådstue brant ned, førte til at alle

de gamle og uvurderlige dokumenter forsvant, og det var fra disse kildene mye av Skien bys historie skulle fortelles om. Vi alene vet å minnes denne bys ene beklagelige skjebnetid etter den andre p.g.a. branner.

14. februar 1652 brant kirken med 48 gårder. Pinsedagen 1671 brant kirken og hundre hus. Ilden begynte i president Barnholts gård. 10. november 1732 om natten brant 44 gårder, og kirken ble med nød reddet. Ilden begynte i Casper Bechers gård i nr. 28. 29. november 1766 brant, som nevnt ovenfor, rådstuen og underfogd Usgaard, og man vil for alltid beklage seg over de mange brev og uerstattelige dokumenter som ilden fortærte. Om morgenen 24. november 1777 klokken halv åtte oppsto igjen en ulykksalig ildebrann som la i aske 172 gårder, kirken, rådstuen, 32 sager og 2 vannmøller, alt på grunn av et kvinnemenneskes ugudelige uforsiktighet. Ilden begynte i tobakkspinner Halvor Nielsens hus, hvor hun tjente.

2. november 1779, klokken halv fem om ettermiddagen, ble den nesten gjenoppbygde byen igjen utsatt for den ytterste forskrekkelse grunnet en ny ildebrann som startet i nettopp omtalte Halvor Nielsens bakeri nr. 19. Brannen begrenset seg heldigvis kun til bakeriet og en fellbereders gård, men det selvsamme ulykksalige kvinnemenneske, som enten av våde eller Gud vet ellers, hadde vært årsak til den forrige store bybrannen, hadde nå med fritt forsett denne siste gang påsatt brannen for å kunne stjele 500 riksdaler som hun visste hvor var gjemt. Hun ble grepet, halshugget og brent.

Begge disse nylige begivenheter, som vitner om økningen i de ulykkeliges elendighet og i særdeleshet om ett eneste ugudelig menneskes umenneskelighet og misgjerning, får ennå gråten til å trenge på og rører ved byboernes innerste følelser. Denne tragedien, synliggjort ved byens ruiner, har sporet hos vår konge en nåde og gavmildhet som sprunget ut fra en fars hjerte over sine lidende barns og undersåtters nød og elendighet. Vinteren var alt for hånden 24. november, og alt innsamlet vinterråd ble fortært av den skrekkelige ilden. Det nytter ikke for den nødlidne å tigge; det var intet å gi, og den fattigste var i fortvilelse fordi han var utsatt for sult, kulde og klesmangel. Næringsveiene og maskinene, som skulle gi handelen krefter og de handlende evne til å underholde hverandre, var ødelagt og lagt i aske. Enkene så sine farløse barn bli omringet av flammene.

Gråt, forvirring, bedrøvelse og panikk, sammen med en rekke andre triste forhold, preget byen. De husville søkte ly i de ennå varme ruinene, de fornuftige var rådville og beklaget seg, mens de mest ufornuftige, som med nød og neppe unngikk den fortærende ilden, brølte ut sine ville og rasende bemerkninger. Kort sagt, her var en bedrøvelig skueplass og en skam for menneskeheten. At et menneske, en kristen og blant disse oppdratt, først gjennom skjødesløshet mot loven, og til sist mot selve naturens lov, som selv de vankunnigste hedninger ikke turde overtrede, kunne begå en så skrekkelig handling og anlegge et slikt grufullt syn som her finnes, er umulig å forstå. Selv om hun har angret sine synder og lidt for sine forbrytelser, står ugjerningen i umenneskelig voldsomhet tilbake for alltid.

Angående byens inndeling i torv og gater I Skien finnes:

1. Kongens gate
2. Prinsens gate
3. Løvestredet
4. Dronningens gate
5. Telemarksgaten
6. Skistredet
7. Prinsessegaten
8. Kirkestredet
9. Lundegaten
10. Hjellegaten
11. Tverrstredet
12. Vanngaten

13. Taterbakken
 14. Liegaten
 15. Kverndalsgaten
 16. Pusteviksgaten
 17. Kamperhaugsstredet
 18. Snipetorpgaten
 19. Sandvigen
 20. En gate nedenfor Saugerne, nå sløyfet.
 21. Øya
 22. Blekebakken
- En plass utenfor Rådstuen som ble kalt for Torvet.
En såkalt Mønsterplass utenfor Lie.
En plass oppmudret ved Sjøbodene, hvor markedet blir holdt.